
ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

УДК 331.25:331.574

С. В. Мовчун, здобувач

**ОСНОВНІ РИСИ ПРОГРАМ ДОСТРОКОВОГО ВИХОДУ НА ПЕНСІЮ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ**

Анотація. У статті розглянуто основні риси програм дострокового виходу на пенсію в окремих країнах світу. А також програму дострокового виходу на пенсію у Великобританії, яка запровадила нову державну пенсійну систему. Акцентовано увагу щодо запровадження стимулів для продовження праці після досягнення загальновстановленого пенсійного віку населення.

Ключові слова: програма дострокового виходу на пенсію, загальновстановлений пенсійний вік, пенсійна реформа, страхові внески, страховий стаж, пенсія, пенсійні заощадження.

С. В. Мовчун, соискатель

**ОСНОВНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОГРАММ ДОСРОЧНОГО ВИХОДА НА ПЕНСИЮ:
МИРОВОЙ ОПЫТ И УРОКИ ДЛЯ УКРАИНЫ**

Аннотация. В статье рассмотрены основные особенности программ досрочного выхода на пенсию в отдельных странах мира. А также программу досрочного выхода на пенсию в Великобритании, которая ввела новую государственную пенсионную систему. Акцентировано внимание на внедрении стимулов для продолжения работы после достижения общеустановленного пенсионного возраста населения.

Ключевые слова: программа досрочного выхода на пенсию, общеустановленный пенсионный возраст, пенсионная реформа, страховые взносы, страховой стаж, пенсия, пенсионные сбережения.

S. V. Movchun, Candidate of Economic Sciences, Degree Seeker

**THE MAIN FEATURES OF EARLY RETIREMENT PROGRAM:
INTERNATIONAL EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE**

Abstract. The main features of programs for early retirement in some countries are considered in the article. The program of early retirement in the UK is also analyzed; it has introduced a new state pension system. Attention is focused on the introduction of incentives for continuing work after reaching retirement age of population.

Keywords: programme for early retirement, generally established retirement age, pension reform, insurance premium, the insurance period, pension, retirement savings.

Постановка проблеми. Сьогодні для України, одним із дискусійних і нагальних питань, що потребує вирішення в рамках пенсійної реформи, – це підвищення пенсійного віку для населення. Ключовою вимогою МВФ є підвищення пенсійного віку усім українцям. Але за словами А. Яценюка на даному етапі підвищення пенсійного віку на 5 років не дасть економічного ефекту, а тільки викличе обурення у населення, що може призвести до соціального конфлікту. Це недоцільно через невелику тривалість життя, недосконалу систему соціального та медичного забезпечення [1]. Водночас, як повідомила Н. Ярьсько, уряд готується до пенсійної реформи, яка повинна знизити дефіцит Пенсійного фонду і привести пенсійну систему до європейських стандартів [2]. Це означає, що пенсійна реформа в Україні набуватиме все більших обертів, а пенсійний вік – буде підвищуватися. У більшості країн світу відбуваються реформи програм дострокового виходу на пенсію, тому вивчення їх досвіду повинно стати корисним для України.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Подібна неоднозначність щодо напрямів подальших пенсійних реформувань та зволікання з ними вже призвели до фінансової нестабільності у солідарній системі, а також позбавили можливості підвищувати рівень пенсійного забезпечення. Наразі ми спостерігаємо дефіцит коштів у Пенсійному фонді України, що негативно впливає не лише на бюджет, а й на розвиток країни в цілому. Це активізувало пошук шляхів виходу із цієї проблеми.

Слід зазначити, що пенсійні реформи, зокрема питання підвищення пенсійного віку є предметом досліджень багатьох відомих зарубіжних і вітчизняних учених, серед яких Ю. Брінхем, Д. Вітас, Н. Внукова, О. Залетов, Г. Кларк, О. Коваль, Е. Лібанова, Р. Роша, С. Рудак, Н. Ткаченко, А. Федоренко, Р. Хінц, Р. Хольцман та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Разом з тим, питання щодо запровадження стимулів для продовження праці після досягнення загальнозаставленого пенсійного віку залишається малодослідженим.

В Україні кількість нерозв'язаних питань щодо реформування пенсійної системи, серед яких актуальним є підвищення пенсійного віку, зростає через негативні наслідки фінансово-економічної кризи, що підсилені сьгоднішніми подіями на сході країни.

Мета статті полягає в узагальненні досвіду реформування програм дострокового виходу на пенсію та можливість його використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. З огляду на світовий досвід реформування пенсійних систем зазначимо, що швидке старіння населення, яке не супроводжується зміною пенсійного віку виходу на пенсію, створює фінансове навантаження на державні пенсійні системи. У зв'язку з цим, багато країн Європейського Союзу вживають заходів щодо стимулювання населення працювати довше. Серед найбільш вживаних заходів можна виокремити:

- підвищення загальнозаставленого пенсійного віку;
- збільшення кількості років обов'язкової сплати страхових внесків;
- запровадження стимулів для продовження праці після досягнення громадянами пенсійного віку та стримування або скасування дострокового виходу на пенсію.

Реалізація цих заходів повністю змінює довгострокову тенденцію багатьох країн щодо стимулювання дострокового виходу на пенсію та інших способів раннього виходу на пенсію (через тривале зростання рівня безробіття та виплати з інвалідності) з метою зменшення рівня безробіття та залучення молодих людей до категорії працюючих [3, с. 5].

Останні заходи щодо першого рівня пенсійної системи, які пов'язні з достроковим виходом на пенсію, прийнятих в окремих країнах, представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні риси програм, пов'язаних із достроковим виходом на пенсію

Країна	Рік змін	Основні риси реформування програм	Мінімальний вік набуття права виходу на пенсію		Кількість років сплати внесків	
			було	стало	було	стало
1	2	3	4	5	6	8
Бельгія	01.01.2013	умови набуття права на достроковий вихід на пенсію	60	62	35	40
У 2012 році вік набуття права на певні виплати, пов'язані з безробіттям для працівників старшого віку було підвищено з 50 до 55 років						
Данія	грудень 2012	поступово скорочують добровільну програму дострокового виходу на пенсію, що субсидувалась урядом	60	64		
У період з 2018 до 2023 року – поступове скорочення кількості років, протягом яких будуть здійснюватися виплати за цією програмою, з 5 до 3 років. З 1 січня 2014 року уряд запровадить нову програму виплат з інвалідності для працівників літнього віку, яким залишилося менше, ніж 5 років до досягнення ЗВП, та які працюють на фізично виснажливих роботах						

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА*Продовження таблиці 1*

1	2	3	4	5	6	7
Фінляндія	01.01.2013	змінено порядок набуття права на дострокові виплати як за універсальною системою пенсійного забезпечення за віком, так і в системі, що базується на розмірі заробітку	62	63		
Для працівників, народжених після 1952 року, можливість дострокового виходу на пенсію було скасовано. Розмір пенсійної виплати буде зменшуватися на 0,4% за кожний місяць більш раннього виходу на пенсію до досягнення віку 65 років, коли призначається така виплата						
Франція	2010	а) мінімальний вік, з якого можна буде отримувати державну пенсію зменшеного розміру підвищено; – поступове збільшення кількості кварталів сплати внесків	60	62		
		б) збільшено вік, який дає право на отримання пенсії у повному розмірі	65	67	162	168
Пенсійна реформа передбачає вихід на пенсію у віці 60 років для працівників, чия непрацездатність напряму пов'язана зі шкідливими умовами праці						
Греція	2010	а) обмежено вік дострокового виходу на пенсію у т.ч. працівників важких професій	55	60		40
		б) збільшено стягнення на розмір пенсій тих працівників, які виходять на пенсію, маючи при цьому менше ніж 40 років сплати внесків	60	65		
Нині стягнення складає 6 %, раніше було 4,5 % за кожний рік дострокового виходу на пенсію раніше загальноновстановленого пенсійного віку						
Нідерланди	2012	Передбачено стягнення за достроковий вихід на пенсію, починаючи з 2020 року	65	66		
Для працівників, які виходили муть на пенсію до ЗВП (але не раніше, ніж у 65 років), пенсію буде скорочено на 6,5% за кожний повний рік дострокового виходу на пенсію						
Португалія	2012	Тимчасового припинено до кінця 2014 року достроковий вихід на пенсію працівників, які беруть участь у державній пенсійній системі	57	62		30
Застраховані особи, які вперше стали безробітними у віці 57 років або старше мають право на пенсію за віком, починаючи з 62 років. Інші безробітні особи мають право на пенсію зменшеного розміру після 57 років або 52 роки за умови, що вони сплачували внески протягом щонайменше 22 років						
Іспанія	2013	а) Поступове підвищення до 2017 року вимог щодо набуття права на достроковий вихід на пенсію; – збільшено мінімальний страховий стаж для призначення пенсії	65	67	35	38,5
					15	25
Збільшено розмір пенсії старших працівників, які продовжують працювати після досягнення звичайного пенсійного віку, додатково від 2–4%, залежно від тривалості страхового стажу. Для працівників страховий стаж, яких менше 25 років, пенсія збільшується на 2 %; для тих, трудовий стаж яких 25–36 років – на 2,75 %, а 37 і більше – 4 %.						
Іспанія	2013	б). До 2027 р. "вимушений ранній вихід на пенсію" буде підвищено; – "добровільний ранній вік виходу на пенсію" буде підвищено	61	63	31	33
			63	65	33	35
Закон визначає два види дострокового виходу на пенсію: добровільний та вимушений – для працівників, які були безробітними протягом 6 місяців, а безробіття було наслідком реструктуризації або закриття бізнесу у зв'язку з економічною ситуацією або смертю, виходом на пенсію або інвалідністю власника бізнесу. Виплати за обома видами дострокових пенсій зменшуються за кожен рік дострокового виходу та залежать від того, наскільки менше років сплачувалися внески порівняно з необхідною кількістю років для отримання виплати у повному обсязі						

Джерело: складено за даними [3].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таким чином, в останні роки в країнах ЄС проводяться реформи щодо дострокового виходу на пенсію. Узагальнюючи, можна виділити їх загальні риси, серед яких: підвищення пенсійного віку для населення, збільшення страхового стажу, а також скорочення розміру пенсії на відсоток (для кожної країни свій) за кожний рік дострокового виходу на пенсію раніше загальностановленого пенсійного віку.

Одночасно, уряди країн стимулюють пенсіонерів щодо продовження їх повноцінної трудової діяльності, збільшуючи розмір пенсії. Наприклад, в Іспанії збільшується розмір пенсії працівників, які продовжують працювати після досягнення звичайного пенсійного віку, додатково від 2–4%, залежно від тривалості страхового стажу. Для працівників страховий стаж, яких менше 25 років, пенсія збільшується на 2 %; для тих, у кого трудовий стаж яких 25–36 років – на 2,75 %, а 37 років і більше – 4 %.

У цьому контексті особливий інтерес становить практика реформування програм дострокового виходу на пенсію у Великобританії, яка запровадила нову державну пенсійну систему. Слід зазначити, що система пенсійного забезпечення у Сполученому королівстві складається з базової державної пенсії (однакова для усіх виплата фіксованого розміру) та другої державної пенсії, розмір якої залежить від розміру зарплати. Додаткові програми включають добровільну пенсію (з визначеними виплатами або визначеними внесками), яку фінансує роботодавець і пенсію, на яку відкладає кошти сам найманий працівник, що доповнює схему з невисокими внесками, яка з часом стане обов'язковою накопичувальною пенсією.

18 січня 2013 року уряд Великобританії розглянув проект нової єдиної державної пенсійної системи з фіксованими виплатами (ЄПС) – (I рівень). Вона у квітні 2017 року повинна замінити існуючу державну пенсійну систему для нових учасників ринку праці та працівників, які ще не досягли загальностановленого пенсійного віку (ЗПВ). На переконання уряду ця реформа є сприятливою для жінок, працівників з низьким рівнем оплати праці та самозайнятих осіб, яким за нинішніми правилами важко заробити повну державну пенсію. Уряд має надію, що цей закон буде ухвалено Парламентом до весни 2014 року.

За умови підтримання закону Парламентом, учасники єдиної пенсійної системи будуть отримувати одну державну пенсію з фіксованими виплатами, розмір якої буде становити 144 фунтів стерлінгів, або 228 дол США на тиждень. Згідно діючої системи розмір базової державної пенсії складає 107 фунтів стерлінгів, або 169 дол США. Водночас розмір нової пенсії буде підвищуватися відповідно до середнього зростання заробітної плати, а також залежно від сплати пенсійних внесків протягом 35 років (на 5 років довше, ніж сьогодні). Особи, пенсійні внески яких становлять менше 35 років, але вони сплачувалися не менше 7–10 років, будуть отримувати пенсію меншого розміру.

За умови впровадження ЄПС, законопроект передбачає також внесення змін щодо визначення пенсійного віку:

– поетапне підвищення загальностановленого пенсійного віку з 66 до 67 років, починаючи з 2026 року. Спочатку до 2018 року буде підвищено пенсійний вік лише для жінок до 65 років. Після чого з 2018–2020 р. Його буде підвищено як для жінок, так і для чоловіків до 66 років, а до 2028 року – до 67 років;

– впровадження законодавчої бази для внесення нових змін у ЗПВ, що підлягають моніторингу протягом 5 років, а також можуть коригуватися залежно від зміни середньої тривалості життя населення [3, с. 15].

Нові правила, що визначені в Законах про бюджет 2014 р. і Податковому кодексі Великобританії, передбачають, що застраховані особи мають більше варіантів отримання доступу до своїх пенсійних заощаджень на рахунках, відкритих у схемі з визначеними внесками. Зокрема, пропонується скасувати усі обмеження на зняття коштів з індивідуальних рахунків у схемі з визначеними внесками, а особам, які досягли пенсійного віку, надати право користуватися усією сумою їх пенсійних заощаджень (одноразово), що підлягає оподаткуванню за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб [4]. Зміни до правил відкритих схем з визначеними внесками, що набули нещодавно чинності представлено в табл. 2.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Таблиця 2

Нові правила відкритих схем з визначеними внесками, що набули чинності у 2014 році

	Виплати з пенсійних рахунків	Право отримання	Оподаткування	Доповнення
Максимальна сума пенсійних заощаджень, що виплачується одноразово особі, починаючи з 60 років	Збільшено з 18 000 ф.с. (29 935 дол США) до 30 000 ф.с. (49 891 дол США)	одноразово	Оподатковується за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб	
Мінімальна сума пенсійних заощаджень, що виплачується одноразово особі, починаючи з 60 років	Не більше 10 000 ф.с. (16 630 дол США). Не більше 2 000 ф.с. (3 326 дол США)	одноразово всю суму; одноразово за старими правилами	Оподатковується за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб	
Мінімальний „гарантований” розмір пенсійного доходу	Знижено з 20 000 ф.с. (33 261 дол США) до 12 000 ф.с. (19 957 дол США)	кожного року знімати будь-яку суму коштів зі свого пенсійного рахунку		Якщо державна та додаткова пенсія, фінансована роботодавцем не перевищує зазначений рівень
Інвестування пенсійних заощаджень у схему з регулярними виплатами		Отримують з цього рахунку щорічно до 150 % еквівалентного ануїтету		(раніше діяло обмеження 120 %) і можна було придбати за кошти на такому рахунку

Джерело: складено за [4, с. 5].

3 квітня 2015 року також пропонується надати громадянам Великобританії, яким виповнилося 55 років та особам старшого віку право доступу до усіх пенсійних заощаджень на їх рахунках схеми з визначеними внесками, які також підлягають оподаткуванню за прогресивною ставкою податку на доходи фізичних осіб. Запропоновані правила передбачають:

– зниження ставки податку на виплати з пенсійних рахунків. Тобто, застраховані особи, як і раніше, матимуть право при досягненні пенсійного віку отримати 25 % накопичених коштів без сплати податку. Додаткові виплати будуть оподатковуватися за нижчою маржинальною ставкою податку на доходи (у середньому – 20 %), а не за поточною ставкою 55 %;

– скасування вимоги у деяких планах з визначеними внесками, щодо обов'язкового придбання їх учасниками ануїтету після виходу на пенсію (ануїтет придбають приблизно 3/4 осіб, які досягли пенсійного віку);

– поступове підвищення віку учасників системи пенсійного страхування з 55 до 57, з якого вони зможуть отримувати доступ до свої пенсійних заощаджень. Загальноновстановлений пенсійний вік для отримання пенсії складатиме 67 років. По мірі підвищення цього віку, підвищуватиметься і мінімальний вік, з якого учасники матимуть право доступу до коштів приватної пенсійної системи, таким чином, щоб кожного разу цей вік був на 10 років меншим за загальноновстановлений пенсійний вік [4, с. 5].

Запровадження нової економічної системи персоніфікованих пенсійних рахунків з визначеними внесками розпочалося 1 жовтня 2012 року і будуть здійснювати поетапно упродовж 5 років. Вона охоплюватиме близько 7 млн працівників, які не роблять пенсійних заощаджень або тих, статки яких недостатні для того, щоб заробити на пенсію. Особливістю системи є те, що вона включає автоматичне зарахування найманих працівників до числа учасників (АЗУ) системи та норму про можливість відмови особи від участі у такій системі та іншій пенсійній системі. Передбачено, що така система сприятиме зростанню довгострокових пенсійних заощаджень сімей з низьким рівнем зарплат і зменшенню фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему, враховуючи подальше зростання прогнозованої тривалості життя населення країни [3, с. 16].

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

Що стосується найманих працівників віком від 22 років і до встановленого пенсійного віку для отримання державної пенсії, заробітна плата яких становить від 8 105 фунтів стерлінгів або (13 025 дол США) і до 42 485 фунтів стерлінгів (68 197 дол США) на рік, то вони автоматично зараховуються до числа учасників обов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Працівники молодшого віку можуть за власним вибором перейти на стандартний план, внески до якого здійснює роботодавець на їх користь. Робітники, заробітна плата яких є нижчою за встановлену мінімальну зарплату також можуть приєднатися до нової системи, однак, роботодавець не зобов'язаний сплачувати за них внески. Особи, які відмовляються від участі у новій системі, повторно зараховуються до її учасників через кожні три роки, таким чином маючи кожного разу право обрати участь в іншій пенсійній системі.

Не підлягають зарахуванню до цієї системи особи, які вже мають стандартний пенсійний план, що відповідає мініимальному розміру внесків, які сплачують роботодавці та наймані працівники. Самозайняті працівники до цієї системи не входять.

Початковий графік зарахування працівників до учасників пенсійної системи другого рівня залежить від розміру фірми-роботодавця і реалізується у декілька етапів (табл. 3).

Таблиця 3

Строки автоматичного зарахування працівників до участі в обов'язковій накопичувальній системі

Заплановані строки	Тип роботодавця	Кількість працівників
Жовтень 2012 р. – лютий 2014 р.	Великі фірми	250 і більше
Квітень 2014 р. – квітень 2015 р.	Середні фірми	50–249
Червень 2015 р. – квітень 2017 р.	Невеликі фірми	49 або менше
Травень 2017 р. – лютий 2018	Нові фірми (zareestrovani після квітня 2012 р.)	дані відсутні
До 30.09.2017 р.	Фірми з визначеними виплатами або гібридними пенсійними планами	дані відсутні

Джерело: [3, с. 16].

Таким чином, нова пенсійна система Великобританії запроваджує підвищення загальноновстановленого пенсійного віку, але з одночасним урахуванням інтересів малозабезпечених верств населення, жінок і самозайнятих осіб. Такий порядок сприяє удосконаленню II рівня пенсійної системи шляхом упровадження нової економічної системи персоналізованих пенсійних рахунків з визначеними внесками та автоматичного зарахування найманих працівників до числа учасників обов'язкової накопичувальної системи. Тобто, нова система АЗУ доповнює державну пенсійну систему країни з майже універсальним фіксованим розміром пенсійних виплат.

Висновки та пропозиції. Проаналізувавши програми дострокового виходу на пенсію в окремих країнах ЄС у період 2010–2015 рр., можна зробити висновок про їх ефективність не тільки для громадян, але й для соціально-економічного розвитку в цілому. В Україні в силу згаданих вище причин програма дострокового виходу на пенсію знаходиться лише на стадії розробки з впровадженням її окремих елементів відповідно до вимог МВФ. Однак, при цьому достатньою мірою не враховується реальний стан вітчизняної економіки. На нашу думку, при реалізації програми дострокового виходу на пенсію в Україні, поряд з вимогами МВФ, доцільно враховувати також досвід країн ЄС, зокрема, в частині:

- стимулювання пенсіонерів для продовження їх повноцінної трудової діяльності, шляхом збільшення розміру пенсій для працюючих пенсіонерів;
- стягнення певного відсотку з встановленої суми пенсійного забезпечення за достроковий вихід на пенсію.

Це сприятиме підвищенню рівня життя малозабезпечених верств населення та зацікавленості в інтелектуальному розвитку останніх і разом з цим нації в цілому.

Література

1. Яценюк розповів, як переконав МВФ не вимагати підвищення пенсійного віку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2015/02/27/yacenyuk_rozpoviv_yak_perekonav_mvf_ne_vymahaty_pidvyschennya_pensiynoho_viku.

ФІНАНСИ. БАНКІВСЬКА СПРАВА

2. Яреско Н. Підвищення пенсійного віку не буде [Електронний ресурс] / Н. Яреско – Режим доступу: <http://economics.unian.ua/soc/1043442-pidvischennya-pensiynogo-viku-stosuvatimetsya-tilki-deyakh-kategoriy-spetspensiy-yaresko.html>.

3. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем / Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II). – Київ, 2013. – 27 с.

4. Світовий досвід у реформуванні пенсійних систем / Програма розвитку фінансового сектору (USAID/FINREP-II). – Київ, серпень 2014. – 26 с.

References

1. Yatsenyuk rozpoviv, yak perekonav MVF ne vymahaty pidvyshchennia pensiinoho viku [Yatsenyuk told, how he had convinced the IMF not to require the raise of retirement age]. (n.d.). *espresso.tv* Retrieved from: http://espresso.tv/news/2015/02/27/yatsenyuk_rozpoviv_yak_perekonav_mvf_ne_vymahaty_pidvyshchennya_pensiinoho_viku. [in Ukrainian].

2. Yaresko, N. (n.d.). *Pidvyshchennia pensiinoho viku ne bude [The retirement age will not be raised]*. Retrieved from: <http://economics.unian.ua/soc/1043442-pidvischennya-pensiynogo-viku-stosuvatimetsya-tilki-deyakh-kategoriy-spetspensiy-yaresko.html>. [in Ukrainian].

3. *Svitovyi dosvid u reformuvanni pensiinykh system / Prohrama rozvytku finansovoho sektoru (USAID/FINREP-II). [International experience in reforming pension systems / Financial Sector Development Program (USAID/FINREP-II)]*. (2013). Kyiv [in Ukrainian].

4. *Svitovyi dosvid u reformuvanni pensiinykh system / Prohrama rozvytku finansovoho sektoru (USAID/FINREP-II). [International experience in reforming pension systems / Financial Sector Development Program (USAID/FINREP-II)]*. (2014). Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла 20.05.2015